

จุกกฐิน : วิถีพุทธ วิถีเส้นฝ้าย และวิถีแห่งชีวิต

Chulakathin : The way of Buddhism, Cotton and Life

พระมหาอินทร์วงศ์ อิศรภานี, ดร.

Phramaha Inthawong Issaraphanee, Dr.

จันทรธัมม์ ตาปูลึง

Chantarath Tapuling

พระอธิวัฒน์ รตนวณโณ

Phra Athiwat Ratanavanno

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

inthawong_iss@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของพิธีทอดจุกกฐิน โดยศึกษาเอกสารและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า การทอดกฐินนั้นเป็นสังฆกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตโดยพระองค์เอง มีความสำคัญเพราะเป็นสังฆกรรมที่กำหนดด้วยเวลา บุคคล และวัตถุ ถือเป็นประเพณีของชาวพุทธที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ในส่วนของจุกกฐินนั้นจัดเป็นกฐินประเภทหนึ่งที่มีลักษณะการพิเศษจากกฐินทั่วไปคือการทอดผ้ากฐิน ซึ่งจะต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียวและนิยมทอดถวายในวันสุดท้ายของเทศกาลทอดกฐิน จึงเชื่อว่าผู้ที่ได้ทอดจุกกฐินจะได้รับอานิสงส์มากกว่าปกติ การทอดจุกกฐินมีคุณค่าทั้งทางด้านการต่อยอดวิถีชีวิตให้มีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา เป็นการรักษามรดกภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ให้สูญหาย และก่อให้เกิดการเรียนรู้ในสังคมในทางสาระธรรมนั้นก่อให้เกิดความสามัคคีและเป็นการฝึกฝนหลักธรรมหลายประการ เช่น การให้ทาน ความอดทน เป็นต้น แต่เนื่องจากการทอดจุกกฐินเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากและต้องอาศัยผู้มีความชำนาญในการทอดผ้า ทำให้ประเพณีนี้เริ่มสูญหายไปจากสังคมไทย

คำสำคัญ : กฐิน, จุกกฐิน, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to analyze the value of the Chulakathin Ceremony. This is the Buddhist documents and scriptures study. The study found that Kathin is sacrifices that the Lord Buddha has authorized by Himself. It is important because it is a ritual that is determined by time, person, and material. It is a Buddhist tradition that has been passed down from the Buddha's time to the present. As for Chulakathin, it is classified as a type of Kathin that has a special feature from general Kathin, which is the weaving of Kathina cloth, which must be completed in one day and popularly offered on the last day of the Kathin Festival. Therefore, it is believed that those who inherited Chulakathin will receive more merits than usual. The Chulakathin ceremony has value both in terms of extending the way of life to be closer to Buddhism. This is to preserve folk wisdom from being lost and cause learning in society In essence. It creates unity and is the practice of many Dhamma such as almsgiving, patience, etc. However, since the Kathina ceremony is an activity that requires a large budget and requires skilled weavers, causing this tradition to begin to disappear from Thai society.

Keywords : Kathina, Chulakathina, Buddhism

บทนำ

จุลกฐิน คือ กฐินประเภทหนึ่งที่ต้องทำด้วยความรีบด่วนเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กฐินแล่น เป็น กฐินที่นิยมกันมาแต่โบราณแล้ว แต่ในพระไตรปิฎกไม่มีการกล่าวถึงจุลกฐินโดยตรง มีเฉพาะในอรรถกถาธรรมบท ว่าครั้งหนึ่งใกล้จะสิ้นสุดกฐินกาลแล้วและพระอนุรุทธะมีจีวรอันเก่าขาดมาก พระพุทธเจ้าจึงให้สงฆ์ช่วยกันหาผ้าบังสุกุล แต่ก็ไม่เพียงพอ นางเทพธิดาจึงได้เนรมิตผ้าทิพย์มาสมทบให้ จึงได้ช่วยกันทำจีวรอย่างเร่งด่วน จึงสันนิษฐานว่าเหตุการณ์นี้คือมูลเหตุแห่งจุลกฐินในเวลาต่อมา ส่วนจุลกฐินในล้านนามีตำนานมาจากเมืองเชียงตุง (พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตฺโต, 2554) ในหนังสือ คำให้การชาวกรุงเก่ากล่าวว่า “จุลกฐินบางที่เป็นของหลวง ทำในวันกลางเดือน 12 แล้วนำผ้าจุลกฐินไปทอด” มูลเหตุของการทอดจุลกฐินคงเกิดจากการจะทอดในวันสุดท้ายของเทศกาลกฐิน จึงต้องรีบ

ชวนชวายเป็นทำให้ทันในวันนั้น การทอดจุกฐินนี้ต้องจัดทำผ้าไตรถวายเป็นผ้าจุกฐิน เริ่มตั้งแต่การเก็บ
ฝ้ายมารอบ ปั่นเป็นเส้นด้าย แล้วทอเป็นผืนผ้าให้พอที่จะทำเป็นผ้าจุกฐินได้ ต่อจากนั้นจึงตัดเย็บ ย้อม
เป็นไตรจีวรให้แล้วเสร็จภายใน 24 ชั่วโมง ให้ทันใช้เป็นผ้าจุกฐินสำหรับทอดในวันรุ่งขึ้น จุกฐินจึงเป็น
สิ่งที่ทำได้ยาก ด้วยเป็นเรื่องต้องจัดทำให้แล้วเสร็จแข่งกับเวลา (อุษา พลาศรัย, 2511) ผู้ที่ทำการทอ
ผ้าจุกฐินจึงต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญในกระบวนการทอผ้า ทั้งการกรอ ปั่น สว ทอ ตัด เย็บ ย้อม
กับทั้งต้องมีความรู้ในด้านวินัยสงฆ์เกี่ยวกับการตัดเย็บผ้าไตรจีวร ในปัจจุบันกลุ่มทอผ้าจุกฐินจึงเริ่ม
หาได้ยาก เนื่องจากการทอดจุกฐินมีค่าใช้จ่ายสูง กับทั้งความสะดวกสบายในการหาผ้าไตรจีวรทำ
หรับทอดจุกฐิน จึงทำให้การทอดจุกฐินเริ่มสูญหายไปตามกาลเวลา

พระครูปลัดพิศิษฐ์ เมตตจิตโต (2554) กล่าวว่า พิธีจุกฐินนี้มีคุณค่าที่ควรแก่การสืบทอด
เพราะส่งผลให้ชุมชนเกิดความสามัคคี มีความใจ เกิดความรักในชุมชน ทำให้เกิดมูลค่าทางด้าน
เศรษฐกิจ พัฒนารายได้ซึ่งเกิดจากการแปรรูปฝ้าย การสร้างผลิตภัณฑ์จากผ้าฝ้าย ในช่วงการจัดงานจุก
ฐินจะมีการจัดกิจกรรมอื่นๆ เช่น กาดหมั้ว ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนเติบโตขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการ
สืบสานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการทอผ้าจากรุ่นสู่รุ่น ผ้าฝ้ายที่
เหลือจากการทอผ้าไตรจีวรยังสามารถประยุกต์เป็นเสื้อผ้าลายไทย ที่สามารถเป็นได้ทั้งของฝากและ
สินค้าเพื่อสร้างรายได้แก่กลุ่มผู้สูงอายุที่ทอผ้านั้นด้วย

จะเห็นได้ว่าจุกฐินนั้นนอกจากจะเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งของ
การสืบสานประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ด้วย ความสำคัญของจุกฐินจึงมีต่อทั้งในด้าน
พระพุทธศาสนา ด้านการทอผ้า และด้านหลักธรรมที่แฝงไว้ในกระบวนการทอผ้าจุกฐิน ซึ่งมีคุณค่า
ต่อการศึกษาและอนุรักษ์ไว้ให้มันคงสืบไป

วิถีพุทธ : ความเป็นมาของจุกฐิน

กฐิน ตามศัพท์แปลว่า ไม้สะดึง คือไม้แบบสำหรับซึ่งเพื่อตัดเย็บจีวร เป็นสังฆกรรมตามพุทธ
บัญญัติ มีระเบียบขั้นตอนที่กำหนดไว้ชัดเจนในพระวินัย บางตำราบอกว่า เป็นชื่อแบบเครื่องมือจีวร
หรือกรอบไม้สำหรับซึ่งเย็บผ้าจีวรของภิกษุสงฆ์ ที่นิยมเรียกว่า “สะดึง” (สมทรง ปุณฺณฤทธิ, 2525 :
41) ผ้าที่ซึ่งกับไม้สะดึงเมื่อตอนเย็บผ้าของภิกษุจึงเรียกว่า ผ้ากฐิน ซึ่งจะเป็นผ้าอันตราวาสก หรืออุต
ราสงฆ์ หรือว่าสังฆาภิกก็ได้

ดังกล่าวแล้วว่า กฐินนี้เป็นพุทธานุญาตที่ทรงเห็นความลำบากเรื่องของภิกษุเมืองปาฐะยะ จึงทรงอนุญาตผ้ากฐิน ดังปรากฏในคัมภีร์มหาเวรรคว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้วกรานกฐิน” (วิ.ม. (ไทย) 5/306/146) โดยอนุญาตให้กรานในเดือนท้ายฤดูฝน เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 (พระพรหมคุณาภรณ์, 2558 : 2) ภิกษุผู้จะกรานต้องเป็นผู้จำพรรษาครบ 3 เดือน มีจำนวนตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไป ภิกษุที่ได้กรานกฐินย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ 1. เทียบไปไม่ต้องบอกลา 2. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ 3. ฉนคณโกชนะได้ 4. ทรงอธิเรกจีวรไว้ได้ตามต้องการ และ 5. ได้จีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น (วิ.ม. (ไทย) 5/306/146)

คำว่า กราน (หรือ กราล) เป็นภาษาเขมร แปลว่า “ลาด” กรานกฐิน ก็คือ เอาผ้าลาดลงกับไม้สะดึง เป็นวิธีการตัดเย็บจีวร โดยซึ่งไม้กฐิน (ไม้สะดึง) แล้วเอาผ้าที่เย็บเป็นจีวรเข้าซึ่งที่ไม้กฐิน เย็บเสร็จแล้วบอกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ร่วมใจกันยกผ้าไว้ในนามของสงฆ์ เพื่อนุโมทนา เป็นชื่อวินัยกรรมอย่างหนึ่ง ชื่อว่า กฐินัตถการกิจ คือ กิจได้แก่การลาดไม้สะดึง

จะเห็นได้ว่า กฐินเป็นชื่อของกระบวนการทำผ้าจีวรเพื่อถวายในกรอบระยะเวลาที่กำหนดไว้ในพระวินัย กระบวนการของการทำกฐินนี้ประกอบด้วยการตัด เย็บ ย้อม จากผ้าธรรมดาจนกลายเป็นผ้าผืนใดผืนหนึ่งเพื่อถวายแด่พระภิกษุที่จำพรรษาถ้วนไตรมาส ไม่ได้หมายถึงเฉพาะไม้ที่ขึ้นเป็นกรอบหรือผ้าที่นำมาตัด หากแต่เป็นชื่อรวมของกระบวนการทำผ้าทั้งกระบวนการ ชื่อนี้จะเปรียบได้กับการเรียกชื่อ “ผัดกะเพรา” ที่เป็นชื่อรวมของกระบวนการทั้งหมดที่มาจากเนื้อหมู พริก ใบกะเพรา กระเทียม เครื่องปรุงรส แต่เมื่อเสร็จแล้วเรียกรวมกันว่า ผัดกะเพรา ด้วยเหตุนี้ กฐิน จึงไม่ใช่ชื่อของไม้สะดึง ไม่ใช่ชื่อของการตัดผ้า การเย็บ การย้อมผ้า แต่เป็นชื่อของผ้าที่ผ่านกระบวนการทั้งหมดนั้นนั่นเอง

สำหรับจุลกฐินนั้น เป็นประเพณีการทอดกฐินอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกยอดมาจากการทอดกฐินแบบเดิม นิยมทำกันมาแต่โบราณแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานหรือเรื่องราวในพระไตรปิฎก จุลกฐิน ถูกแปลว่า กฐินเล็ก คือ กฐินที่มีเวลาเตรียมงานน้อย บริวารน้อย บางท้องถิ่น เรียกว่า กฐินเล่น เนื่องจากผู้ร่วมทำจุลกฐินต้องทำทุกอย่างด้วยความเร่งรีบทุกขั้นตอน แบ่งงานกันทำ แข่งกับเวลา เชื่อกันแต่โบราณว่าการร่วมจุลกฐินจะได้ผลบุญมาก แต่ แยม ประพัฒน์ทอง เห็นว่า ควรเขียนเป็น “จุณ” ที่แปลว่าช่วยเหลือ เช่น เจือจุณ หมายถึง การช่วยเหลือให้พระได้รับกฐิน มิใช่เขียนเป็น จุล ที่แปลว่าน้อย (อุษา พลาศรี, 2511 : 113) จุลกฐินส่วนมากจะทำในวันสุดท้ายของเทศกาลกฐิน คือ วันขึ้น 15

คำ เดือน 12 เมื่อพุทธศาสนิกชนรู้ว่าวัดใดยังไม่มีใครจองกฐินจะรีบชักชวนญาติมิตรช่วยกันทำจุลกฐินไปทอดยังวัดนี้ จึงเชื่อกันว่าได้กุศลแรง (กรมศิลปากร, 2561: 15)

ประเพณีการทอดจุลกฐินเป็นประเพณีที่พบเฉพาะในประเทศไทยและลาว ไม่ปรากฏในประเทศพุทธเถรวาทในประเทศอื่นๆ ในประเทศไทยมีหลักฐานว่ามีการทอดจุลกฐินมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งปัจจุบันนิยมทำกันเฉพาะชุมชนทางภาคเหนือและอีสานเท่านั้น โดยอีสานจะเรียกกฐินชนิดนี้ว่า “กฐินแล่น” (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2559: 39)

ประวัติความเป็นมาของจุลกฐินบางแห่งในประเทศไทยมีเค้าโครงจากตำนานพื้นเมืองของเมืองเชียงตุง เป็นเรื่องราวของพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ซึ่งในพรรษาหนึ่งท่านได้บำเพ็ญสมาบัติจนจะล่วงพ้นเวลาแห่งกฐิน คือเหลือเวลาอีกเพียงหนึ่งวันที่จะหมดกาลเวลาที่พระสงฆ์จะรับกฐินจีวรได้ตามพระพุทธบัญญัติ เทพธิดาผู้เคยเกิดเป็นภรรยาของพระเถระในอดีตชาติดังกล่าวได้ทราบเรื่องราว และเกรงว่าพระเถระจะไม่มีโอกาสได้รับผ้ากฐินตามพระพุทธบัญญัติ จึงได้จำแลงแปลงกายเป็นมนุษย์เนรมิตผ้าฝ้ายขึ้นกลางป่า พร้อมป่าวประกาศชักชวนเทวดาและมนุษย์ให้มาช่วยกัน เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทราบเรื่องของพระเถระจากเทพธิดา จึงมากันสามัคคีถัก ทอ เย็บ ย้อม ผ้ากฐินจีวร อันประณีตและบริสุทธิ์ แล้วร่วมอนุโมทนาบุญในมหกรรมบุญนี้ขึ้น จนเสร็จพร้อมถวายในชั่วเวลา 1 วัน (ชุกกลิน อุณวิจิตร, 2541: 42-46)

ตำนานจุลกฐินจากตำนานพื้นเมืองของเชียงตุงมีความคล้ายคลึงกับเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท โดยไม่ได้แตกต่างกันในส่วนของโครงเรื่อง แต่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด กล่าวถึงการทำผ้าจีวรอย่างเร่งด่วนเพื่อถวายพระอนุรุทธะเถระ มีใจความว่า ครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่พระเชตวันมหาวิหาร ทรงเห็นด้วยพระพุทธานุญาตว่าพระอนุรุทธะมีจีวรอันเก่าขาดเกือบใช้ไม่ได้และก็เป็นเวลาจนจะสิ้นสุดกฐินกาลแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ เหล่าพระสงฆ์ได้ช่วยกันหาผ้าบังสุกุลจีวรตามที่ต่างๆ ซึ่งก็ได้ผ้าที่ไม่เพียงพอจะเย็บจีวรได้ ความทราบไปถึงนางเทพธิดาซึ่งเป็นปราณทุติยิกา (ภรรยาเก่า) ของพระอนุรุทธะในชาติ จึงได้เนรมิตผ้าทิพย์หมกไว้ในกองขยะ เมื่อพระอนุรุทธะผ่านมาพบเข้าจึงชักผ้าบังสุกุลแล้วนำไปสมทบในการทำจีวร ในการทำจีวรครั้งนั้นพระพุทธองค์เสด็จเป็นประธานและสนเข็ม เหล่าสาวกพร้อมทั้งคฤหัสถ์ชายหญิงได้ช่วยกันโดยพร้อมเพรียง นับว่าเป็นการกระทำที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ในครั้งนั้นพระพุทธองค์ทรงกำหนดให้ทำผ้าแล้วเสร็จในวันนั้นก่อนอรุณขึ้น เป็นการร่วมแรงร่วมใจของเหล่าภิกษุสงฆ์ ถ้าชักช้าจะทำให้ผู้ครองผ้ากฐินไม่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สามารถในการกรานกฐิน (ช.ธ.อ. (ไทย) 1/2/2/377)

สาเหตุประการหนึ่งที่มีการทำจุลกฐินนั้นมาจากกำหนดการกรณากฐินนั้นมีระยะเวลาจำกัด พระสงฆ์ไม่สามารถดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งผ้ากฐินเองได้ เพราะจะทำให้กฐินเคาะ (สังฆกรรมเสีย) จึงอาจมีบางวัดที่ใกล้กำหนดหมดฤดูกฐิน แต่ยังไม่มีความนำผ้ากฐินมาถวาย ทำให้ในสมัยก่อนเมื่อใกล้เดือน 12 (หมดฤดูกฐิน) มักจะมีผู้ศรัทธาตระเวนไปตามวัดต่างๆ เมื่อเจอวัดที่ยังไม่ได้รับถวายผ้ากฐิน จึงต้องเร่งชวนขวนขวายจัดการทำผ้ากฐินให้เสร็จทันฤดูกฐินหมด ซึ่งบางครั้งอาจเหลือเวลาแค่วันเดียว จึงต้องอาศัยความร่วมมือของคนทั้งชุมชน ในการร่วมกันจัดทำผ้าไตรจีวรให้สำเร็จก่อนหมดฤดูกฐิน (เพราะสมัยก่อนไม่มีผ้าไตรจีวรสำเร็จรูปสำหรับขาย) การร่วมมือกันจัดทำจุลกฐินดังกล่าว จึงถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสร้างความสามัคคีในชุมชนได้เป็นอย่างดี (กิตติคุณ เรื่องแสน, 2558: 15)

ปัจจุบันการทอดจุลกฐินหาได้ยากแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะผ้ากฐินหาได้ง่าย ไม่ต้องลำบากในการตัด เย็บ ย้อม เองแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกอย่างคือผู้ที่ทอผ้า ตัด เย็บ ย้อมนั้นหาได้ยาก ต้องใช้ทุนทรัพย์ในการว่าจ้างคณะทอผ้าที่มีความชำนาญ ทั้งต้องชำนาญในการทอผ้า และทั้งต้องชำนาญในการตัด เย็บ ย้อมผ้าให้ถูกต้องตามพระวินัย จุลกฐินจึงค่อยๆ หายไปจากสังคมไทย

วิธีเส้นฝ้าย : ขั้นตอนการทอผ้าจุลกฐิน

จุลกฐินมีความแตกต่างจากการทอดกฐินทั่วไปที่เด่นชัดที่สุด คือ การทอผ้า เย็บ ย้อม ให้เสร็จเป็นผ้ากฐินภายในวันนั้น ขั้นตอนการทอผ้าจุลกฐินมีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละท้องที่ ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ขั้นตอนการทอผ้าจุลกฐินโดยทั่วไปสามารถจำแนกออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่

1. ช่วงเตรียมการ : เป็นช่วงที่เจ้าภาพจุลกฐินเผด็จต่อสงฆ์ในวัดนั้น มีประสงค์จะจัดพิธีทอดจุลกฐิน เรียกเป็นภาษาทั่วไปว่า จอกลงฐิน ในขั้นนี้ทางเจ้าภาพจะปรึกษารื้อกับคณะสงฆ์ สรรหาคณะทอผ้าที่มีความชำนาญ กำหนดวันจัดงานให้เรียบร้อย เมื่อได้กำหนดการแล้ว บางแห่งจะทำพิธีการปลุกต้นฝ้าย โดยทำเป็นป่าฝ้ายไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง อาจจะเป็นในบริเวณวัดหรือนอกวัดก็ได้ ตามแต่จะสะดวก ฝ้ายที่ปลุกนั้นต้องกำหนดระยะเวลาให้ออกดอกพอดีกับเทศกาลกฐิน ซึ่งอย่างน้อยต้องใช้เวลา 10 เดือน หากต้นฝ้ายไม่ออกดอกในช่วงจัดงาน จะนำฝ้ายเก่าที่เก็บไว้มามัดไว้กับต้นฝ้าย เพื่อให้เกิดการประกอบพิธีสมบูรณ

2. ช่วงดำเนินการ : เมื่อถึงกำหนดวันจัดงาน โดยปกติจะแบ่งออกเป็น 2 วัน คือ วันทอผ้า และวันทอดจุลกฐิน มีลำดับขั้นตอนพิธีการ ดังนี้

1) การเก็บฝ้าย จะต้องเตรียมเครื่องบวงสรวงป่าฝ้าย เมื่อได้เวลาที่กำหนดแล้ว มรรคนายกหรือพราหมณ์จะประกอบพิธีบวงสรวงป่าฝ้าย เพื่อบอกกล่าวเทวดาและขออนุญาตเก็บฝ้ายมาทำพิธีทอผ้า ขั้นตอนนี้มักจะกระทำในตอนค่ำ เพื่อให้สามารถเก็บฝ้ายมาทอในตอนกลางคืน เมื่อบวงสรวงเสร็จแล้ว เจ้าภาพจะเข้าไปเก็บฝ้าย บางท้องถิ่นกำหนดว่าผู้ที่เก็บฝ้ายนั้นจะต้องเป็นสาวบริสุทธิ์ถือพรหมจรรย์ เพื่อความบริสุทธิ์ของผ้าลูกจันทน์ที่จะทำ แต่บางแห่งก็ไม่เคร่งครัด ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าไปเก็บฝ้ายได้ทุกคน เมื่อเก็บฝ้ายเสร็จจะนำฝ้ายไปมอบให้กับคณะทอผ้า และเริ่มทำการทอผ้าไปตามลำดับขั้นตอน

2) การทอผ้าลูกจันทน์นั้น มีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

(1) การอีดฝ้าย ปั่นฝ้าย กรอฝ้าย – เป็นการนำฝ้ายที่ได้นั้นมาอีดเอาเมล็ดออก แล้วนำดอกฝ้ายไปปั่นและกรอให้เป็นด้าย (ภาคเหนือเรียกสาวไหม) พร้อมทั้งจะทำการทอต่อไป อุปกรณ์ที่ใช้ในการปั่นด้าย กรอฝ้าย และทอผ้า จะต้องจัดหาให้มากเพื่อที่จะช่วยกันทอหลายๆ คนจึงจะได้ผ้าออกมามากพอที่จะใช้ในการตัด เย็บ ออกมาเป็นผ้าไตรจีวร หรือผ้าผืนใดผืนหนึ่งของไตรจีวรให้สำเร็จทันทอดในวันเดียว

(2) การทอผ้า – การทอผ้าจะใช้หูกทอผ้าหลายๆ ตัว เพื่อให้ได้ผ้ามากพอจะนำมาตัดเป็นผ้าลูกจันทน์ คนทอผ้าจะทอผ้าไปเรื่อยๆ หากได้ความยาวตามที่ตั้งใจจะตัดผ้าออกมาเย็บต่อกันเพื่อให้เป็นผืนจีวร เนื่องจากจีวรหรือผ้าลูกจันทน์นั้น มีลักษณะที่เรียกว่าซันท์ ไม่เป็นผ้าผืนเดียว การทอจึงสามารถช่วยกัน ต่างคนต่างทอได้ แล้วนำมาเย็บต่อกันภายหลัง

(3) การเย็บผ้า – เมื่อทอผ้าสำเร็จเป็นผืน พร้อมกะคำนวณขนาดและตัดออกเป็นส่วนย่อยของผ้าตามที่ได้กำหนดไว้ในพระวินัยบัญญัติแล้ว ก็จะช่วยกันนำเอาผ้าเหล่านั้นมาด้นและเย็บให้ติดกันเป็นตารางผืนจีวร โดยอาศัยไม้สะดึงหรือไม้กลึงช่วยในการชิงเย็บ

(4) การย้อมผ้า – เมื่อเสร็จขั้นตอนของการเย็บ ก็จะเป็นขั้นตอนของการย้อมผ้าให้ได้สีถูกต้องของสีจีวรตามพระวินัยบัญญัติและถูกต้องตามนิยมของวัดนั้นๆ เมื่อย้อมเสร็จแล้วนำมาตากหรือทำให้แห้งๆ แล้วพับให้เรียบร้อยสวยงามเป็นอันเสร็จขั้นตอนการจัดทำผ้าลูกจันทน์ (ชุกกลิ่น อุณ วิจิตร, 2546 : 50-56)

3. ช่วงถวายผ้าลูกจันทน์

เมื่อจัดเตรียมผ้าสำหรับไว้ทอดลูกจันทน์แล้ว ในวันถวาย (อาจจะเป็นเย็นวันนั้น หากเริ่มทอผ้าตอนเช้า หรืออาจจะเป็นรุ่งเช้าของวันถัดไป หากเริ่มทอผ้าตอนค่ำ) จะมีขบวนแห่ลูกจันทน์อันประกอบไป

ด้วยผ้ากฐิน อัฐบริวาร และข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นบริวารของจุลกฐิน ได้แก่ ไตรจีวร และบริวารอื่นๆ ที่เป็นของจำเป็นแก่พระภิกษุสามเณร บริวารจุลกฐินนี้ส่วนมากมีลักษณะเช่นเดียวกับบริวารกฐินทั่วไปที่จะขาดไม่ได้คือธงกฐิน ขั้นตอนการถวาย ขั้นตอนวินัยกรรมว่าด้วยการกรานกฐิน ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับกฐินทั่วไปนั่นเอง

โดยสรุปแล้ว จุลกฐินมีความพิเศษและความสำคัญที่แตกต่างจากกฐินทั่วไป คือ การทอผ้ากฐินให้เสร็จภายในวันนั้น ผ้าที่จะถวายต้องผ่านการทอ ตัด เย็บ ย้อมด้วยช่างที่มีความชำนาญเพื่อให้ทันต่อเวลาที่มืออยู่อย่างจำกัด การทำผ้ากฐินให้เสร็จภายในวันเดียวนั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากต้องอาศัยความร่วมมือและการวางแผนที่ดี ด้วยเหตุนี้จึงมีความเชื่อว่า การทอดจุลกฐินนั้นมีอานิสงส์ที่มากกว่าปกติด้วย

วิถีแห่งชีวิต : คุณค่าและสาระธรรมจากการทอผ้าจุลกฐิน

การทอดจุลกฐินก่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าต่อภาคส่วนต่างๆ ดังนี้

1. คุณค่าทางด้านวิถีชีวิต การทอดจุลกฐินความจริงคือนำวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้าน คือ การทอผ้ามาประยุกต์เข้ากับพระพุทธศาสนา เพราะวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวชนบทก็คือผู้ชายทำนา ผู้หญิงทอผ้า โดยเฉพาะคติการทอผ้าของผู้หญิงมีความเชื่อกันว่า ครั้งหนึ่งในชีวิตของผู้หญิงจะต้องได้ทอผ้าถวายเป็นผ้าไตรจีวร ได้ถวายผ้าที่ตนเองทอดด้วยมือแก่พระพุทธศาสนา จารีตนี้เป็นคติเดียวกันกับการถวายสลากย้อมของจังหวัดลำพูน ดังจะเห็นว่า ในชนบทล้านนาแทบทุกบ้านจะมีอุปกรณ์การทอผ้า ผู้หญิงแทบทุกคนทอผ้าเป็น การนำผ้าทอและวิถีแห่งการทอผ้ามาพัฒนาเป็นการทอเพื่อถวายเป็นผ้าจุลกฐินจึงถือเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่ตนเอง เป็นการสืบทอดวิถีชีวิตดั้งเดิมให้คงอยู่ต่อไป

2. คุณค่าทางด้านภูมิปัญญา การทอผ้าจุลกฐินนอกจากจะเป็นวิถีชีวิตแล้วยังถือเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง การเป็นช่างทอผ้าเป็นเรื่องราวธรรมดามาก แต่การทอผ้าเป็นผ้าไตรจีวรนั้นเป็นเรื่องยากขึ้นอีกขั้นหนึ่ง เพราะมีข้อพระวินัยสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ผู้ที่จะสามารถตัด เย็บ ย้อมให้เป็นผ้าไตรจีวรนั้นต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการทอผ้า การตัด การเย็บ การย้อม และมีความรู้ด้วยวินัยสงฆ์ด้วยจึงจะทำได้ถูกต้อง การสืบทอดประเพณีทอดจุลกฐินจึงถือเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาชุมชนไปด้วยเช่นกัน

3. คุณค่าทางด้านการเรียนรู้ ดังกล่าวว่า การทอดจุลกฐินนั้นมีคุณค่าทั้งทางด้านวิถีชีวิตและ
ภูมิปัญญา และที่ยิ่งไปกว่านั้นคือการถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น เป็นการส่งต่อวัฒนธรรมที่มีชีวิต
ให้คงอยู่ต่อไป

สาระธรรมที่ปรากฏในพิธีทอดจุลกฐินนั้นสามารถวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1. ความสามัคคี การทอดจุลกฐินต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนหลายฝ่าย เพราะเป็น
งานสำคัญที่ทำแข่งกับเวลา การวางแผนงานให้เกิดความพร้อมมากที่สุดจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะให้การ
ทอดกฐินสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

2. ความอดทน เพราะการทอดจุลกฐินนั้นจะต้องทำให้เสร็จภายในวันเดียว ต้องทอดผ้ากัน
ตลอดทั้งคืน เพื่อให้ทันถวายในวันรุ่งเช้า จึงต้องอดหลับอดนอน หยุดพักแทบไม่ได้ ผู้ที่ทอก็ดี ผู้ที่อยู่
ร่วมงานก็ดี ต้องมีความอดทน เสียสละและทุ่มเทเป็นอย่างยิ่ง

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาประเพณีการทอดจุลกฐินพบว่า การทอดจุลกฐินนั้นกำลังจะสูญหายไปจาก
สังคมไทย ด้วยสาเหตุหลักๆ 2 ประการ คือ 1. งบประมาณ เพราะการทอดกฐินต้องใช้งบประมาณ
เป็นจำนวนมาก เฉพาะค่าจ้างทอผ้าบางคณะมีราคาจ้างแสนกว่าบาท เนื่องจากต้องใช้คนมาก อุปกรณ์
มากขึ้น เพื่อให้ทันเวลา งบประมาณทั้งค่าจ้าง ค่าขนส่ง จึงเพิ่มขึ้นจากการจัดกฐินแบบทั่วไป หลายวัด
จึงตัดสินใจประหยัดค่าใช้จ่ายจุด 2. การขาดผู้ที่ชำนาญในการทอผ้า ตัด เย็บ ย้อม ผ้าไตรจีวร
ชาวบ้านผู้หญิงแม้จะทอผ้าเป็นแต่ก็ไม่มีความรู้ในการตัดเย็บย้อมให้เป็นผ้าไตรจีวรให้ถูกต้องตามพระ
วินัยได้ คนที่มีความชำนาญจึงหายากขึ้นและสูญหายไปเรื่อยๆ ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรทำหลักสูตรการทอผ้าจุลกฐินและรณรงค์ให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านี้ให้สืบ
ต่อรุ่น อาจจะเปิดโรงทอผ้าจุลกฐินตำบลละ 1 แห่ง และขยายไปสู่ระดับหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดการตื่นตัว
และชำนาญในการทอผ้าไตรจีวร

2. ควรมีการศึกษาผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบในการจัดทอดจุลกฐิน และรูปแบบการ
ทอดจุลกฐินที่ควรจะเป็น เพราะในปัจจุบันมีความแปลกแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น มีการ
ประยุกต์ดัดแปลงจนกลายเป็นจุลกฐินแบบพาณิชย์

References

- กรมศิลปากร. (2561). *ปกิณศิลป์วัฒนธรรม เล่ม 24 จังหวัดลพบุรี*. นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- กิตติถน เรื่องแสน. (2558). “ร่วมสืบสานภูมิปัญญาชาวบ้าน ในงานทอดผ้า เป็นสายบุญจุลกฐิน วัดไชยมงคล อุบลราชธานี”. *หนังสือพิมพ์บ้านเมือง*.
- ชุกลิน อุณวิจิตร. (2546). “รูปแบบและการปรับปรุงงานบุญจุลกฐินเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย”. *รายงานการวิจัย*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- พระครูปลัดพิชิต เมตตจิตโต (พลขานวพงศ์). (2554). “ศึกษาวิเคราะห์ประเพณีจุลกฐินของชาวพุทธล้านนา : กรณีศึกษาวัดดอนาลัยพิพาราม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 23, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, 2558).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมทรง ปุณณฤทธิ์. (2525). *เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบูชา.
- สำนักงานพระพุทธศาสนา. (2560). *ความรู้เรื่องกฐิน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- อุษา พลาศรี. (2511). “กฐิน”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี*. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.